

Daktaro Kazio Griniaus įnašas į lietuviškos medicinos spaudos paveldą Lietuvoje (1890–1940)

Silvija STAKULIENĖ

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras, Gedimino pr. 51, LT-01504 Vilnius, el. p. silvija.stakulienė@mf.vu.lt

Publikacijos tikslas – apžvelgti daktaro K. Griniaus, žymaus Lietuvos tautinio atgimimo sąjūdžio organizatoriaus ir dalyvio, visuomenės sveikatos švietėjo, Lietuvos Respublikos trečiojo prezidento (1926), medicinos mokslo žinių sklaidėjo ir populiarintojo, įnašą į lietuviškos medicinos spaudos paveldą. Vienas žymesnių jo darbų tarpukario Lietuvoje, priklausantis Lietuvos bibliografijos istorijai, yra 1922 m. „Medicinos“ 5, 6/7, 8 numeriuose išspausdinta retrospektyvinė šakinė medicinos spaudos bibliografijos rodyklė „Medicinos ir higienos žinių populiarizacija lietuvių tarpe. Medicinos knygų, išėjusių lietuvių kalba, sąrašas“. Tais pat metais ji išleista atskira knyguė. Joje plačiu aspektu apžvelgiama lietuviška medicinos spauda nuo jos ištakų 1848 iki 1921-ųjų metų. Didelis jo nuopelnas leidžiant ir redaguojant medicininę spaudą. K. Grinius buvo „Sveikatos“ (1909, 1915, 1918, 1920–1928), leistos kaip „Lietuvos ūkininko“ priedas, redaktorius ir leidėjas, žurnalų „Kova su džiova“ (1934–1940), „Pieno lašas“ (1938), „Sveika šeima“ (1939–1940) redaktorius, taip pat „Medicinos“ (1925–1940) redakcijos narys. Daktaras rašė įvairaus pobūdžio švietėjiškus medicininius straipsnius, skirtus higienai, sanitarijai, kovai su infekcinėmis ligomis, ligonių slaugymui, ir svariai prisidėjo prie sveikatos apsaugos kūrimo pagrindų Lietuvos Respublikoje (1918–1940).

Reikšminiai žodžiai: 1918–1940; medicinos spauda; leidyba; ligų profilaktika; bibliografija.

Dr. K. Grinius darbo kabinete, 1926 m.

Daktarui Kaziui Griniui Lietuvos medicinoje teko svarbi misija – apibendrinti, susisteminti ir išleisti visą sukaupią lietuviškos medicinos spaudos paveldą (XIX a. vidurys–XX a. pirmieji dešimtmečiai) ir vienam pirmųjų dėti pagrindus lietuviškos medicinos spaudos įtvirtinimui. 2006 m. gruodį minėjome 140-ąsias dr. K. Griniaus gimimo metines. Tai istoriškai reikšminga Lietuvos medicinos paveldui data, skatinanti iš naujo peržvelgti ir įvertinti šios plačiašakės asmenybės broožus, išskirti jo, kaip mediko, paliktą gilų pėdsaką Lietuvos medicinos gyvenime, išlikusį spausdintame žodyje. Jis buvo vienas iš nedaugelio prieškarinio Lietuvos gydytojų kartos atstovų, turėjusių didelį poveikį nepriklausomos Lietuvos Respublikos (1918–1940) politiniam, socialiniam, mediciniam, visuomeniniam ir spaudos gyvenimui. Pirmieji daktaro medicinos straipsniai pasirodė dar XIX a. pabaigoje. Ypač reikalingi ir svarbūs šie jo darbai buvo tarpukario laikotarpiu. Tuo metu Lietuvos gyventojus nuolat alino nepaprastai didelis sergamumas ir mirtingumas, ypač gimdyvių ir kūdikių, įvairiausių infekcinės ligos, karo metu atnešta šiltinė. Didelį rūpestį kėlė žemas gyventojų higienos ir sanitarijos lygis, atsiliepęs ir jų sveikatai, tapęs tūkstančių žmonių ligų priežastimi. Šios aplinkybės reikalavo sukaupti visų šalies medikų pajėgas ir skatinti visokeriopai šviesti visuomenę, diegti jai pagrindines medicinos žinias. Tai ir tapo vienu svarbiausių dr. K. Griniaus darbo barų. Būdamas Lietuvos ministras pirmininkas, Kauno miesto savivaldybės Medicinos ir sanitarijos skyriaus vedėjas, Steigiamojo Seimo Sveikatos komisijos pirmininkas, jis visas jėgas nukreipė medicinos profilaktikai, sanitarinei priežiūrai. Didelę dalį šių darbų jam pavyko atlikti pasitelkus spaudą, kaip greičiausiai ir efektyviausią žinių sklaidimo priemonę. K. Grinius buvo pirmojo lietuviško medicinos leidinio „Sveikata“ (1909–1915, 1918, 1920–1928), ėjusio kaip „Lietuvos ūkininko“ priedas, redaktorius ir leidėjas, prisidėjo prie pirmojo lietuviško mokslinio „Medicinos ir gamtos“ (1913) žurnalo išleidimo, o vėliau redagavo žurnalus „Kova su džiova“ (1934–1940), „Pieno lašas“ (1938), „Sveika šeima“ (1939–1940), buvo „Medicinos“ (1920–1940) žurnalo redkolegijos narys. Įvaldęs bibliografijos meną ir išleidęs pirmąją išsamią medicinos spaudos bibliografiją, K. Grinius nuveikė milžinišką darbą ir pagrįstai laikomas ne tik sanitarijos tėvu Lietuvoje¹, bet ir vienu lietuviškos medicinos spaudos pagrindėjų. 1926 m. Kauno universitete už medicinos srities darbus K. Griniui suteiktas daktaro garbės laipsnis – *honoris causa*. Visą laiką jis derino politiko ir mediko darbą. Po 1940 m., keičiantis politinei situacijai, pergyvenęs vieną okupaciją po kitos, 1944 m. K. Grinius turėjo palikti Lietuvą. Prieš išvykdamas, užkasė į žemę savo visą gyvenimą kauptą archyvą (atsiminimai iki 1941 m., medicinos kartotekos per 4000 lietuviškos medicininės nomenklatūros pavadinimų, daug medicinos srities straipsnių ir straipsnelių). Deja, per karą visas šis archyvas

sunyko ir neišliko. Vėliau, jau priverstinės emigracijos metu, lyg nujausdamas vėl rašė ir paliko savo gyvenimo atsiminimus. Liko nebaigtas jo visuomeninis-politinis testamentas, kuriame rašė: *Giliai tikiu Lietuvių tautos amžinybę. Lietuvių Tauta yra [...] buvo ir bus gyva, veikli, kūrybinga. Kaip žydai įsitikinę savosios tautos nemirtingumu, taip ir aš nepalenkiamai įsitikinęs Lietuvių Tautos gyvata*².

Kazys Grinius – ištisa mūsų tautos ir valstybės istorija³. Visuomeninėje ir politinėje veikloje jis ėjo nelengvu varpininko demokrato liaudininko idėjiniu keliu. Caro valdžios metais dėl savo veiklos ilgus metus buvo persekiotas, kalintas. Pirmojo pasaulinio karo metu priverstas pasitraukti į Rusiją, K. Grinius ten dirbo lietuvių labui ir pelnė savo tautiečių pripažinimą. 1918 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, gydytojas K. Grinius aktyviai dalyvavo politiniame Lietuvos Respublikos gyvenime. Jis užėmė aukštą pareigą: nuo Respublikos ministro pirmininko iki valstybės prezidento (1926). Netekęs prezidento posto, pasiaukojančiai tęsė mediko veiklą, išlikdamas ir politiku. Per visą sovietinės valdžios laikotarpį jis buvo, galima sakyti, „pamirštas“: paliktas užmarščiui gausus jo kūrybinis palikimas. Lietuvoje vos ne 50 metų buvo nutylimas jo vardas, neskelbiami atsiminimai, išlikę ir spausdintu, ir rankraštiniu pavidalu. Todėl norisi prisiminti ir išryškinti svariausias daktaro nuveiktus darbus lietuviškos medicinos spaudos baruose ir ženklų įnašą į lietuvišką medicinos bibliografiją. Tai iš esmės mažai nagrinėtos temos aptariant K. Griniaus daugiašakę veiklą ir gan santūriai skelbtos dabartiniu laikotarpiu.

Dr. K. Griniaus istoriografija yra gan plati ir įvairi. Apie jį rašoma visose Lietuvoje išleistose tiek tarpukario, tiek tarybinėse enciklopedijose, išskiriant tik jo politinę veiklą. Pastaraisiais dešimtmečiais daktaras minimas daugelyje proginių ir jubiliejinių straipsnių, aptariant jo, kaip trečiojo Lietuvos prezidento, indėlį į politinį Lietuvos gyvenimą, tačiau neišryškinant jo nuopelnų profesinėje veikloje. 2000 m. išleista G. Ilgūno knyga⁴ – iki šiol išsamiausias veikalas apie K. Griniaus politinę bei visuomeninę veiklą, nušviečiantis ir gydytojo darbą. Kita, dar papildanti jo politinį gyvenimą, užsimenant jį buvus gydytoju, – A. Eidinto knyga⁵. Iš ankstesnių, ikikarinių spaudinių, yra 1926 m. K. Griniaus 60-mečio jubiliejui skirta V. Tercijono knyga „Dr. Kazys Grinius: gydytojas ir visuomeninkas, 1866–1926“⁶. Graži išimtis – 2003–2004 metais J. Valančiūtės parengta serija publikacijų „Sveikatos“ žurnale apie dr. K. Griniaus pirmojo lietuviško laikraščio „Sveikata“ leidimą⁷ ir tuberkuliozės gydymo istoriją Lietuvoje⁸. Profesorius V. Žukas jau tarybiniais metais daktaro nuopelnus bibliografijos srityje lakoniškai įvertino taip: *Vienas pirmųjų lietuviškos medicinos spaudos šakinės bibliografijos pradininkų Lietuvoje. Daug prisidėjęs prie jos plėtojimo*⁹.

Šios publikacijos tikslas – pasitelkus originalius rankraštinius ir spausdintus šaltinius apžvelgti ir įvertinti dr. K. Griniaus indėlį į medicinos spaudos paveldą, jo skelbtų medicinos žinių poveikį visuomeniniam ir socialiniam žmonių gyvenimui, jas populiariai perteikiant per spaudą. Visą publikacijos medžiagą sąlyginai galima skirstyti į tris periodus: 1) K. Griniaus medicininės spaudos darbų ištakos (1890–1914); 2) karo metų veikla (1914–1918); 3) Lietuvos Respublikos laikotarpis (1918–1940).

Pradžioje pateiksime keletą biografijos štrichų, išryškinančių daktaro nueitų gyvenimo metų svarbesnius momentus. Grįžtant į ištakas reikia prisiminti, jog K. Griniaus gimimas sutapo su XIX a. antrojoje pusėje Lietuvoje išryškėjusiu reakcijos laikotarpiu. Jo vaikystės metais lietuvių tauta buvo ties išnykimo riba. Po 1863 m. sukilimo sekė vienas tamsiausių Lietuvos istorijos periodų, kai Lietuva neteko didelės dalies savo ir taip negausios inteligentijos. Daugelis žuvo arba buvo ištremti į Sibirą, o užguitą, beraštį valstietį caro valdžia siekė surusinti, nutautinti, visiškai uždrausdama lietuvišką spaudą. Mokslus K. Grinius pradėjo namuose. Motina pramokė skaityti lietuviškai. Dėl smulkaus sudėjimo, tėvų manymu, jis netiko į „gaspadorius“, todėl jie nusprendė leisti jį į mokslus. Būdamas imlus mokslams, jis pradėjo lankyti pradžios mokyklą ir, baigęs Marijampolės gimnaziją, 1887 m. įstojo į Maskvos universitetą studijuoti mediciną. Maskvos universitetas (įkurtas 1755) buvo vienas žymiausių Rusijos imperijos mokslinio ir kultūrinio gyvenimo centrų. Lietuvoje, uždarius Vilniaus universitetą (1832) ir likvidavus Vilniaus medicinos chirurgijos akademiją (1842), nebuvo likę jokios aukštosios mokyklos, ir jaunimas važiuodavo į Rusiją. Vienu metu Maskvos universitete mokėsi per 300 studentų iš Lietuvos¹⁰. Studijuodamas K. Grinius stipendijos negavo, tėvai nepadėjo ir, labai kukliai gyvendamas, turėjo pats save išsilaikyti. Tuomet jis ir pradėjo aktyviai domėtis Lietuvos tautos savarankiškumo klausimais, dalyvauti lietuvių studentų draugijoje, varpininkų judėjime. Įsitraukė į naujo laikraščio „Ūkininkas“, kuris buvo skirtas Lietuvos kaimo žmonių lavinimuisi, leidimą. Juo buvo siekiama šviesti tautą, plėsti lietuvių kalbos ribas, ugdyti tautinę vienybę. Šiame laikraestyje 1891 m. slapyvardžiu „Gr.“ išspausdintas pirmasis publicistinis K. Griniaus rašinys. Įdomu, kad šią tradiciją – skelbti slapyvardžiais – jis tęsė visą gyvenimą. Slapyvardžių tyrinėtojai susumavo, kiek K. Grinius spaudoje jų yra pavartojęs: pasirodo – du šimtus septyniasdešimt¹¹. Slapyvardžiai atskleidžia didelį autoriaus įdirbį spaudoje ir jo kūrybinį polėkį, vartojant ir labai išradingai pritaikant tiek slapyraides, tiek kitas santrumpas. Po 1893 m. Maskvos universiteto Medicinos fakulteto baigimo jam teko dirbti Kaspijos laivyne gydytoju. Grįžęs į Lietuvą 1894–1896 m. gydytojavo Marijampolėje, Virbalyje, Naumiestyje, užsiimdamas privačia gydytojo praktika. Už vizitą gydytojo bute, kaip vėliau prisiminimuose

rašė, ėmė 30 kap., pakviestas pas ligonį – nuo 50 kap. iki rublio, naktį – pusantro, du kartus daugiau, priklausomai nuo atstumo. Pirmieji medicininiai K. Griniaus straipsniukai pasirodė 1890 m. „Ūkininke“. Jie buvo nedidelės apimties, švietėjiško pobūdžio, skirti susipažinti su greit plintančiomis ligomis: „Dizenterija“, „Mėlynasis spuogas“, „Greitoji“. Nuo 1898 m. K. Grinius, apsigyvenęs Pilviškiuose, pradėjo rinkti medicinos ir botanikos folklorinę medžiagą, lietuviškus medicininių terminų pavadinimus, sudarė kelių tūkstančių pavadinimų kartoteką. Vėliau, tęsdamas šį darbą, per 40 metų surinko per 10 tūkstančių lietuviškų medicinos terminų su lotyniškais atitikmenimis. Be to, nuolat domėjosi liaudies medicina, „nužadėjimais“, kūrė lietuvišką medicininę terminiją, tarėsi šiuo klausimu su kolegomis gydytojais.

1905 m. dėl caro valdžios persekiojimų K. Grinius buvo priverstas išvykti į Vilnių ir laikinai nutraukė gydytojo praktiką. Tuo periodu išryškėjo nauji jo kūrybiniai interesai: gydytojas pradėjo bendradarbiauti lietuviškoje spaudoje, kovojo už medicinos spaudos spartesnę leidimą ir jos populiarinimą. Buvo siūlomi įvairūs variantai, kaip greitai ir sistemingai užpildyti šalies knygų rinką trūkstama mokslinė, grožinė, informacinė ir kita literatūra. Trūko išsamesnės bibliografinės apžvalgos. Laikraščiuose nuolat buvo rašoma: *Spaudos draudimo metais labai trūko sistemingos ir išsamios informacijos apie išleidžiamą ir rinkoje esančią spaudos produkciją. Tokių duomenų trūko ir vėliau, panaikinus draudimą. Svarbų vaidmenį vaidino periodikoje knygų sąrašai*¹². Vienas žymiausių lietuvių bibliografų S. Baltramaitis bandė užpildyti šią spragą. Sprendžiant šias kultūrinės problemas nebuvo nuošalėje ir daktaras K. Grinius. 1905 m. spaudoje pasirodžius S. Baltramaičio bibliografiniams veikalams (lietuvių spaudos ir kraštotyros 2-osioms laidoms), visuomenė susirūpino jų papildymu ir tolesniu tęsimu. K. Grinius siūlė „Vilniaus žiniuose“ spausdinti šių darbų papildymus, o vėliau visą tą medžiagą išleisti kaip priedą atskira knyguote. Čia jis parodė pavyzdį, pateikdamas dienraštyje knygų, neįtrauktų į S. Baltramaičio bibliografiją, sąrašą¹³. K. Grinius priekaištavo dėl jo darbuose likusių spragų: neišsamiai įtrauktos knygos, straipsniai, recenzijos ir t. t. Šie daktaro atsiliepimai ir pareikštos dalykinės pastabos spaudoje rodo, kad jam nesvetimos buvo bibliografijos problemos ir ypač viena iš jų – rodyklių kūrimas. Nes tuo metu labai aktualus ir didelis rūpestis, užgriuvęs lietuvių bibliografus, buvo lietuvių spaudos repertuarinės rodyklės rengimo darbai. Iki tol specialių bibliografijos rodyklių sudarymo metodikos darbų dar nebuvo išleista, ir šie klausimai aktyviai buvo aptarinėjami laikraščiuose straipsniuose bei recenzijose.

XX a. pradžioje, po spaudos atgavimo, nemaža dalis Lietuvos kultūros ir švietimo veikėjų ėmė burtis į draugijas, ratelius, mokslo draugijas. Vilniuje pamažu atsigavo prislopinta lietuviškoji inteligentija. Nors tuomet ji sudarė labai

nedidelį procentą mieste, bet veikė labai aktyviai. 1907 m. jos iniciatyva buvo įkurta Lietuvių mokslo draugija (LMD), kurios viena veiklos krypčių – lietuviškos spaudos platinimas ir skleidimas lietuvių bendruomenėje. Į plačius medicinos spaudos platinimo ir bibliografijos barus įsitraukė ir K. Grinius. LMD nariai aktyviai ragino tautiečius rašyti įvairios paskirties bibliografijas ir jas spausdinti jų leidinyje „Lietuvių tauta“. Apie tolesnę daktaro veiklą draugijoje galima spręsti iš leidinio kronikinių žinučių, informacijos apžvalgų. Štai „Lietuvių tautoje“ 1911–1912 metų pedagogų ir teisių sekcijos darbų apyskaitoje rašoma: *Dr. Spūdulis nurodo trūkumą „Lietuvių Tautoje“ bibliografijos skyriaus ir išreiškia norą, kad tas skyrius būtų įvestas. Pirmininkas dr. J. Basanavičius paaiškina, kad redakcijos komisija jau mėginusi šį skyrių įvesti, bet S. Baltramaičio atsiųsta bibliografija pasirodžiusi esanti nepilna. Vietoj bibliografijos palikta vietos jaunujų lietuvių mokslininkų mokslo darbams. Pirmininko padėjėjas dr. K. Grinius nesutinka su tokiu pasyviu redakcijos komisijos pasielgimu su bibliografijos medžiaga. Nors sunku esą surinkti pilnų bibliografijos žinių, vis dėlto galima esą įrašyti pasirodantieji veikalai iš istorijos, gamtos mokslų ir kt.; o jų plėtojimas lietuvių gyvenime visų šitų mokslų turėtų atsispindėti „Lietuvių tautoje“.* [...] be to, K. Grinius stebisi dėl d-ro Basanavičiaus nurodyto reikalo vietoj bibliografijos – palikti vietos kam kitam¹⁴. Šie momentai rodo gilų daktaro supratimą ir jo teikiamą reikšmę bibliografijai. 1911 m. prie LMD įsteigus Gydytojų ir vaistinininkų sekciją, jos veikloje dalyvavo ir K. Grinius. Jo nuolatinis rūpestis tuomet buvo puoselėjama idėja leisti lietuviškus medicinos leidinius, kurių trūkumas labai buvo juntamas. Vilniuje lietuviška spauda įsigalėjo mecenato inžinieriaus P. Vileišio didelių patriotinių ir finansinių pastangų dėka, ir jau 1912 m. pasirodė žymiai daugiau lietuviškos spaudos. Periodinių leidinių redakcijos ėmė skirti leidybai daugiau dėmesio. Iš jų daugiausia knygelių išleido „Lietuvos ūkininko“ redakcija (45 pavadinimus)¹⁵, įsteigta 1905 m. Šio savaitraščio ir priedų leidybos reikalai pagerėjo, kai 1907 m. buvo įkurta F. Bortkevičienės ir K. Griniaus atstovaujama akcinė bendrovė „Lietuvos ūkininkui“ ir kitiems laikraščiams bei knygoms leisti¹⁶. Iki tol laikraščio finansinė padėtis buvo sunki, jis buvo leidžiamas su nuostoliais. Tuomet F. Bortkevičienė, pasitarusi su K. Griniumi, šioms skoloms padengti paaukojo 5000 rublių, bet ir tai negelbėjo. Tuomet jie kartu su daktaru įkūrė pasitikėjimo bendrovę. Jos turtą sudarė visas F. Bortkevičienės valdomas turtas, K. Griniaus – 200 rublių, kiti akcininkai įmokėjo po 25 rublius. Bendrovės nariai nemokamai gaudavo „Lietuvos ūkininką“. K. Griniaus iniciatyvos dėka prie „Lietuvos ūkininko“, kaip vienas iš jo priedų, pasirodė „Sveikata“¹⁷. Jame daktaras labai populiariai aprašydavo labiausiai paplitusias ligas, ypač infekcines. Įdomu, kad anksčiau, iki „Sveikatos“, medicinos

straipsnius jis spausdino „Lietuvos ūkininko“ priede „Žemė“. K. Grinius ne tik pats rašė, bet ragino visus medikus aktyviai spausdintis ir, populiariai perteikiant medicinos mokslo žinias, šviesti žmones, skiepyti jiems higienos ir sanitarijos pagrindus. Jis susirūpinęs rašė, kad Lietuvoje yra per mažai išleidžiama medicinos knygelių ir, pagal jo atliktus skaičiavimus, nuo 1895–1907 m. „visame sviete“ pasirodė tik 40 spaudinių. 1909 m. 11-ame „Lietuvos ūkininko“ numeryje K. Grinius išspausdino atsisaukimą į Lietuvos visuomenę, ypač gydytojus, juos ragindamas: *ar negalėtų palaikyti pinigais ir raštais mūsų sumanymo*¹⁸. Tačiau paramos sulaukė labai menkos: iš dviejų šimtų išplatintų pranešimų atsisaukė tik 5 asmenys, kurie sudėjo pinigų (125 rub.) ir šiuo pagrindu buvo nutarta leisti „Sveikata“. Tuo metu kilo ir daug abejonių, ar reikia leisti, jeigu taip mažai yra parodyta medikų bendruomenės susidomėjimo, o kita visuomenės dalis labai abejingai priima tokią informaciją, bet vėliau šie visi būgštavimai nepasiteisino. K. Grinius labai aktyviai įsitraukė į šią veiklą, matydamas, kokia sunki padėtis, susijusi su medicininiu švietimu: spausdino, be to, redagavo šį priedą, daugiausia pats ir užpildydamas vienas kone visą 8 puslapių leidinuką. Apžvelgus ir susumavus jo veiklą „Sveikatos“ leidime, matyti didžiulis jo indėlis: per visą leidinio gyvavimo laikotarpį parašyta arti 200 medicinos straipsnių¹⁹. Vieni buvo trumpesni, kiti išsamesni, tematika irgi gan plati: nuo elementarių sanitarijos ir higienos žinių iki sudėtingų, sunkius padarinius sukeliančių ligų aprašymų. Didelė dalis jų pasirašyta slapyvardžiais „K“, „K. G.“, „K. Gr.“ ir kt. „Sveikata“ buvo leidžiama su pertraukomis iki 1928 metų. Straipsnių tematika įvairavo skirtingais laikotarpiais. Štai pirmajame „Sveikatos“ leidimo periode, 1909–1905 m., buvo stengiamasi supažindinti visuomenę su labai paplitusiomis Lietuvoje infekcinėmis ligomis. K. Grinius rašė apie infekcines vaikų ligas: skarlatiną, tymus, difteritą, kokliušą. Skelbti žinias apie šias ligas skatino tuo metu Suvalkijoje siautusi skarlatinos epidemija. K. Grinius, būdamas blaivybės šalininkas, aštriai kritikavo lietuvių polinkį į svaigalus. Labai opi buvo alkoholizmo problema, liaudis gerdavo ištisais kaimais. Štai kaip statistiškai įdomiai K. Grinius pateikė šį liūdną faktą: Suvalkijoje per vienus tik 1909 m. vidutiniškai vieno gyventojų pragerta svaigalų už 3 rub. ir apskaičiavus išeina, kad per metus pragerta 12 vidutinio dydžio dvarų. Tai dideli pinigai ir, aišku, ši yda labai smukdė ir taip skurdų Lietuvos kaimo žmonių gyvenimą, sudarydama dar didesnių problemų²⁰.

K. Grinius redagavo ir tobulino „Sveikatos“ priedo vidinę struktūrą ir 1912 m. įvedė naujovę: įdėjo ankstesnių (1909–1912) metų „Sveikatos“ turinio temines rodykles. Jos žymiai pagerino leidinio informatyvumą ir operatyvumą. Pagal temų abėcėlinį išdėstymą buvo galima sužinoti, ko ir kiek buvo išspausdinta šiame priede. Taip pat nuo tų metų buvo įvestas skyrelis „Skaitytojų klausymai

ir atsakymai“, kurį beveik vienas užpildydavo gydytojas K. Grinius. Be to, 1912–1914 m. pamažu keitėsi ir įvairėjo turinys. Reikia prisiminti, kad, be K. Griniaus, leidinyje bendradarbiavo jau žinomi Lietuvos gydytojai, kaip P. Avizonis, A. Jarašius, S. Matulaitis, J. Žemgulys ir kiti. Tolesnę 1914–1918 metų „Sveikatos“ tematiką nulėmė vykę karai ir jų pasekmės: infekcinės labai greitai plintančios ir mirtinos ligos (cholera, šiltinė, dizenterija) ir jų gydymas bei apsisaugojimas nuo jų. Be bendrų medicinos žinių, „Sveikatoje“ buvo aprašoma liaudies papročiai, buitis ir liaudies medicina. Redaguodamas ir rašydamas tekstus, K. Grinius susidūrė su medicinos terminologijos problemomis. Jo dėka buvo įvesta daug naujų medicinos terminų, iki tol nevertotų lietuviškai, nes jie buvo rašomi lotyniškai arba rusiškai. 1915 m. išleista 2, o 1918 m. 1 „Sveikatos“ numeris. Leidybą stabdė prasidėjęs ir besitęsiantis Pirmasis pasaulinis karas, todėl 1916, 1917, 1919 metais „Sveikata“ nebuvo leidžiama. Nuo 1920 m. ji vėl imta leisti ir ėjo iki 1928 m. Kaip minėta, 1914–1918 ir treji pokario metai (1919–1921) buvo didelių epidemijų laikotarpis, tuo tarpu vėlesnių (1922–1928) metų problematika keitėsi ir išryškėjo „sociališkai profilaktinė“ kryptis. Daugėjo socialinių ligų: džiova, veneros ligos, trachoma, beprotystė. Daktaras ėmėsi šios tematikos. Išsiskiria K. Griniaus straipsniai, skirti džiovos (tuberkuliozės), kaip socialinės ligos, stabdymui ir paplitimo sumažinimui. Štai „Sveikatos“ 1927 m. Nr. 5/6 straipsnyje „Ar nepranyksime?“ K. Grinius kelia labai aktualias gyventojų gimstamumo bei mirtingumo problemas ir pateikia statistikos duomenų. Jų analizė parodo, kad nuo 1897 m. iki 1923 m., t. y. per ketvirtį amžiaus, Lietuvoje gyventojų prieaugis buvo tik 100 000. Taigi, palyginti su kitomis Europos šalimis, kur gyventojų padvigubėjo, pas mus, atvirksčiai, žymiai sumažėjo.

1922 m. K. Grinius, remdamasis visa savo bibliografijos srities patirtimi, išleido pirmąją šakinę retrospektyvinę medicinos literatūros bibliografinę rodyklę – „Medicinos ir higienos žinių populiarizacija lietuvių tarpe. Medicinos knygų, išėjusių lietuvių kalba, sąrašas“. Rodyklė buvo išspausdinta 1922 m. „Medicinoje“ per tris numerius (Nr. 5, 6/7, 8). Pradžioje, 5 numeryje, pateiktas išsamus lietuvių medicinos istorijos panoraminis vaizdas, kuriame K. Grinius rašė: *Mūsų inteligentijos įtaka į liaudies higienos žinyną nedidelė buvo. Nei dvarininkai, nei valdininkai, daugiausiai svetimos (lenkų, rusų, vokiečių, žydų) kultūros žmonės, atskirti nuo liaudies, nedaug tegalėjo suteikti jai ir medicinos žinių. [...] atsirado iš pačios liaudies inteligentija, kuri ir gyvu žodžiu, ir pavyzdžiais ir spaudiniais ėmė sparčiau veikti į minias*²¹. Matome, kad iki medicinos spaudos atsiradimo Lietuvoje vyravo tradicinė liaudies medicina, turinti šimtmečių tradicijas. Pirmutinė knyga, kaip nurodo K. Grinius, remdamasis S. Baltramačiu, buvo 1782 m. išėjęs Hasselbergo leidinys „Pamokymas apie užauginimą vaiku“. Kita, išėjusi

jau 1848 m., buvo Kaune Zymelowicze spaustuviėje išleista knyga „Regulas diel skarbawu žmonių kaip sawi reik užlajkiti nug choleros“ ir skirta kovai su labai plintančia choleros epidemija Lietuvoje. Palaipsniui spaudinių daugėjo ir nuo 1533 iki 1903 m. jų buvo išleista tiek, kad sudarė apie 1 proc. visų to laiko leidinių Lietuvoje. K. Grinius kelia sau retorinį klausimą: kas gi užsiiminėjo medicinos žinių populiarizacija pas mus? Iki „Regulas...“ 1848 m. pasirodymo medicinos spaudos Lietuvoje beveik ir nebuvo, tik nedidelė dalis buvo spausdinama L. Ivinskio kalendoriuose (1846–1862) bei minima kai kurių kunigų pamokymuose liudžiai. XIX a. antrojoje pusėje medicinos tematika pamažu ėmė rodytis ir kituose kalendoriuose bei laikraščiuose, kad ir Kuršaičio nuo 1849 m. leidžiamame „Keleivyje“. 1883 m. imta leisti knygelių serija „Ligonų priedeliai“, o nuo „Aušros“ atgimsta nacionalinis judėjimas, atsiranda ir savų inteligentų: J. Basanavičius, inž. A. Vileišis, Varšuvos ir Maskvos studentų draugijų nariai. Per 1883–1904 metus užsienyje išspausdinta apie 30 sveikatos knygelių. Apžvelgęs visą istorinę medicinos spaudos medžiagą, K. Grinius skirsto ją į etapus. Pirmasis – nuo pirmos medicinos knygos pasirodymo iki 1883 m. (apie 40 m.). Šiuo laikotarpiu buvo išleista keletas brošiūrų ir pora straipsnelių. Antrasis – apima spaudos draudimo metus (1883–1904). Trečiasis – nuo spaudos atgavimo iki Lietuvos valstybės susikūrimo (1904–1918). Ketvirtasis – tolesnis etapas (1918–1921), kai buvo leidžiama ne privačia, bet valstybine iniciatyva. K. Grinius aštriai kritikavo dvasininkiją, akcentuodamas, jog per mažai higienos klausimais domisi įtakinga visuomenės dalis – kunigija. Priežastis yra tikriausiai ta, kad gimnazijose, seminaruose, akademijose menkai higienos mokslo jie patys yra įgiję, neturi reikiamų įgūdžių ir patyrimo, nes tie dalykai buvo nedėstomi. Todėl jis primena, kad reiktų sparčiau populiarinti ir dalinti visuomenei švietimo tikslais brošiūras, plakatus ligoniams, jauniems tėvams apie kūdikių priežiūrą. Reklamuotis būtų galima per ambulatorijas, parodas, skaityklas, panaudojant vitrinas (tai labai šiuolaikiška ir dabar), rengiant higienos muziejų ekspozicijas, naudojant plačiau kinematografiją, įtraukti prieglaudą, motinystės kursus ir kitokias šviesesnėse šalyse labai praktikuojamas įstaigas. Apibendrinamas K. Grinius pastebi, kad iki šiol lietuviai higienos atžvilgiu gyveno daugiau instinktu negu mokslo žiniomis. Kitos Europos šalys Lietuvą pralenkė žmonių ilgaamžiškumu, mažesniu mirtingumu, todėl ir mums reikia su tomis tautomis susilyginti ar bent lygiuotis. „Medicinos“ 1922 m. 6/7 ir 8 numeriuose K. Grinius pateikia visą surinktą ir susistemintą medicinos spaudos medžiagą, apimančią laikotarpį nuo pirmosios medicinos knygos „Regulas...“ pasirodymo 1848 m. Kaune iki 1921 m. Iš viso K. Griniaus surinktoje rodyklėje užregistruoti 204 spaudiniai, o pridėjus šaltinius jų susidaro 211. Rodyklės gale pateiktas visų XIX skyrių sąrašas. Tarp šaltinių –

pirmoji medicinos literatūros rodyklė, sudaryta daktaro P. Avižonio, – „Lietuvių medicinos ir higienos knygos“ (1909 m. laida), pakartotinai išleista kaip „Skaitymo vadovėlis“ (1911 m.). Joje aprašytos išėjusios 48 medicinos knygos. K. Griniaus sudaryta šakinė retrospektyvinė medicinos spaudos rodyklė – tai didžiausias iki tol išleistų medicinos srities spaudinių sąrašas. Jo tematika – nuo akių ligų, anatomijos, bakteriologijos, epizootijos (veterinarijos) iki pediatrijos. Pavyzdžiui, X skyrius, infekcinės ligos, yra suskirstytas į labai smulkius skyrelius: po bendro aprašymo seka atskiros infekcinės ligos, kaip difteritas, drugio liga, džiova ir t. t. Pateikiama autorius, pavadinimas, vertėjai, išleidimo vieta ir metai. Rodyklės gale pateiktas autorių ir leidėjų sąrašas. Jis labai praturtina ir praplečia rodyklės ribas. Ši rodyklė buvo iki tol išsamiausia iš buvusių epizodiškai išleistų knygų sąrašų, pridedamų prie „Sveikatos“ ar „Medicinos“ žurnalo, ir pranoko juos. Reikia prisiminti, kad ir vėliau nebuvo išleista panašaus pobūdžio retrospektyvinių šakinės medicinos srities bibliografinių sąrašų. Tik daug vėliau, po Antrojo pasaulinio karo susikūrus tarybinių medicinos įstaigų infrastruktūrai, panašūs sąrašai vėl pradėti leisti. Ši rodyklė buvo labai svarbi ir pažintine prasme. Iš jos galima buvo sužinoti, kokios ir kada pasirodė lietuviškos knygos, išleistos ne tik Lietuvos teritorijoje, bet ir toli už jos ribų. Šiuo savo darbu daktaras K. Grinius pasirodė kaip patyręs ir savo darbą išmanantis bibliografijos srities atstovas. Lietuvoje bibliografija XX a. pradžioje jau tapo svarbi intelektualinės ir kultūrinės veiklos sfera. K. Griniaus didelis nuopelnas, kad savo darbais jis prisidėjo prie visuomeninės, pedagoginės, kultūrinės šio proceso įtakos. Tuo metu jau buvo pradėta gan sistemingai registruoti gamtos mokslų (botanikos, zoologijos), žemės ūkio literatūrą, tačiau mažiau rūpintasi medicinos literatūros rodyklių rengimu ir leidimu. K. Grinius ir toliau, po šios medicinos retrospektyvinės rodyklės išleidimo, vaisingai dirbo spaudoje.

Aptariant dr. K. Griniaus įnašą į lietuviškos medicinos spaudos paveldą, svarbu prisiminti jo, kaip leidėjo ir redaktoriaus, darbus. Šioje publikacijoje tik paminėsime svarbesnius jo nuveiktus darbus leidžiant ir redaguojant medicinos leidinius, kadangi tai atskira savarankiška K. Griniaus darbo kryptis, kuriai reikia atskiros studijos. K. Grinius daug prisidėjo prie leidinio „Kova su džiova“ leidimo (1926–1928, 1934–1940) ir redagavimo (1934–1940). Jis buvo šios draugijos įkūrėjas (1924) ir pirmininkas iki 1940 m. 1934 m. išleido vienkartinį jubiliejinį leidinį „Kova su džiova 1924–1934“ pirmajam dešimtmečiui paminėti. Jame daktaras pateikė statistikos duomenų ir kitų svarbių žinių apie šios ligos gydymo ir saugos būdus, informacijos iš Europos šalių. Jo iniciatyva 1923 m. buvo įkurta „Pieno lašo“ draugija. Dr. K. Grinius prisidėjo prie leidinio „Pieno

lašas“ leidybos. 1938 m. jis išleido „Pieno lašas“ 1923–1938 – vienkartinį leidinį, skirtą draugijos penkiolikos metų jubiliejiniam darbams paminėti. Daktarui teko prisidėti prie Lietuvos akušerių draugijos žurnalo „Sveika šeima“ leidybos. Kartu su D. Kesiūnaite 1939–1940 m. redagavo šį leidinį. Buvo žurnalo „Medicina“ redkolegijos narys (1940–1944). Jame publikavo savo straipsnius apie socialines ligas, pvz., tuberkuliozę. Pateikė esminių jos gydymo būdų, rėmėsi kitų Europos šalių patirtimi. Didelį daktaro įdirbį lietuviškoje medicinos spaudoje rodo K. Griniaus darbų bibliografija, kurią sudaro: 48 knygos, 23 redaguoti leidiniai, 6 vertimai, 50 publikacijų apie pavienius asmenis, 194 publicistiniai straipsniai, neįtraukta tik medicinos tematika²². Tik 1926 m. V. Tercijonas jubiliejiniam leidinyje apie daktarą nurodo 190 medicinos straipsnių. Todėl, apžvelgus K. Griniaus veiklą medicinos spaudos srityje, reikėtų parengti ir išsamią jo išspausdintų darbų rodyklę. Šis uždavinys laukia bibliografų, nes tai didelis darbas, be kurio negalima išsamiai ir iki galo atskleisti, ką yra nuveikęs dr. K. Grinius.

Apibendrinus dr. K. Griniaus nuopelnus lietuvių medicinos spaudai tarpukariu galima konstatuoti, kad K. Grinius spausdintam žodžiui teikė didelę reikšmę. *Žodis, o ypač spaudos žodis yra didelė galybė. Mes, lietuviai, bekovodami dėl mūsų tautos laisvės, gali sakyti, spaudos žodžiu daug daugiau esame nuveikę, negu ginklais*²³, – taip 1949 m. kalbėjo K. Grinius savo pašnekovui. Iki Pirmojo pasaulinio karo jis padėjo pagrindus lietuviškai medicinos spaudai. Įtaigūs K. Griniaus žodžiai, apibendrinant medicinos mokslų pasiekimus per 35 metus, išspausdinti 1929 m. „Medicinoje“, minint dr. J. Staugaičio jubiliejų: *Mes, medikai, turime būti inteligentais plačia šito termino prasme ir turime stengtis numatyti ateitį. Mūsų dalykas[...] rengti visuomenę, kad ji pagaliau suprastų, kokios svarbos yra tautos sveikatos reikalai valstybei ir tautai išsilaikyti ir laimingiau gyventi*²⁴. 1922 m. išleisdamas medicinos spaudos šakinę retrospektyvinę bibliografijos rodyklę, K. Grinius tapo didžiausiu šios srities autoritetu. Ir tai suvaidino nemažą teigiamą vaidmenį – kėlė visuomenės sveikatingumą, populiarino medicinos, higienos ir sanitarijos žinias. Rūpinimasis piliečių sveikata buvo esminis dr. K. Griniaus, kaip gydytojo, visuomeninis bruožas, ir šį savo siekį jis įgyvendino pasitelkęs lietuviškos spaudos puslapius. Pabaigai norisi prisiminti taiklius gydytojo V. Tercijono žodžius apie dr. K. Grinių: *Minties aiškumu, kalbos grynumu, mokėjimu pasakyti trumpai ir suprantamai, kas būtina reikalinga žinoti mažai išsilavinusiam skaitytojui, temų įvairumu d-ro Griniaus medicinos raštai ilgai pasiliks pavyzdys visiems mūsų populiarintojams [...]. Jo paskleisti raštai [...] neturi sau lygaus pavyzdžio ir neranda uolesnių pasekėjų toliau dirbti toj kripty*²⁵.

- ¹ Tercijonas, V. Dr. Kazys Grinius: gydytojas, visuomenininkas, 1866–1926. – Kaunas, 1927. – P. 34.
- ² Šmulkštys, L. Nesudarytas testamentas // Sėja. – Chicago. – 1954, Nr. 4, p. 7-9; Nr. 5, p. 7-8.
- ³ Ilgūnas, G. Kazys Grinius. – Vilnius, 2000. – P. 5.
- ⁴ Ilgūnas, G. Kazys Grinius. – Vilnius: Pradai, 2000. – 627 p.
- ⁵ Eidintas, A. Kazys Grinius. – Vilnius, 1993. – 215 p.
- ⁶ Tercijonas, V. Dr. Kazys Grinius ... 59 p.
- ⁷ Valančiūtė, J. Daktaras Kazys Grinius ir jo „Sveikata“ // Sveikata. – 2003, Nr. 5, p. 60-63; Nr. 6/7, p. 38-40; Nr. 8, p. 43-45, Nr. 9, p. 44-46.
- ⁸ Valančiūtė, J. Daktaras Kazys Grinius apie tuberkuliozę // Sveikata. – 2004, Nr. 3, p. 34-36.
- ⁹ Žukas, V. Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 m.). – Vilnius, 1983. – D. I, p. 183.
- ¹⁰ Tyla, A. Lietuvių Alma Mater Maskvoje // Mokslas ir gyvenimas. – 1974, Nr. 6, p. 37.
- ¹¹ Lietuviškieji slapyvardžiai. – Vilnius, 2004. – T. I, p. 88.
- ¹² Žukas, V. Lietuvių bibliografijos ..., p. 104.

- ¹³ Grinius, K. Kaip papildyti „Lietuvišką bibliografiją“ Baltromaičio // Vilniaus žinios. – 1905, bal. 6 (19), p. 3-4.
- ¹⁴ Lietuvių tauta. – Vilnius, 1913. – Kn. 2, d. 2, p. 304.
- ¹⁵ Černiauskaitė, V. Atgimusios lietuviškos spaudos tradicijos Vilniuje 1904–1914 metais // Knygotyra. – T. 44 (2005), p. 123.
- ¹⁶ [„Lietuvos ūkininkui“ leisti bendrovės sutartis (Vilnius, 1907)]. Lietuvos mokslų akademijos Rankraščių skyrius. F94, b. 97.
- ¹⁷ [„Lietuvos ūkininko“ bendrovės nutarimas leisti „Sveikata“]. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F54, b. 166, lap. 28.
- ¹⁸ Bartkevičienė, F., Grinius, K. Reikia mums medicinos knygelių // Lietuvos ūkininkas. – 1909, Nr. 11, p. 1.
- ¹⁹ Ilgūnas, G. Kazys Grinius ..., p. 412.
- ²⁰ Tercijonas, V. Dr. Kazys Grinius ..., p. 51–54.
- ²¹ Grinius, K. Medicinos ir higienos žinių populiarizacija lietuvių tarpe // Medicina. – 1922, Nr. 5, p. 243.
- ²² Ilgūnas, G. Kazys Grinius ..., p. 575-589.
- ²³ Šalna, J. Varpininkų keliais // Naujienos. – 1949, rugpj. 27, p. 3.
- ²⁴ Grinius, K. Medicinos mokslų laimėjimai per pastaruosius 35 metus Lietuvos Respublikoje // Medicina. – 1929, Nr. 11, p. 819.
- ²⁵ Tercijonas, V. Dr. Kazys Grinius ..., p. 31.

Summary

Contribution of Dr. Kazys Grinius to the Lithuanian Medical Press Heritage in Lithuania (1890–1940)

Silvija STAKULIENĖ

The aim of the publication is to review the contribution to the Lithuanian medical press heritage made by Dr. K. Grinius, a prominent initiator and participant of Lithuanian national rebirth movement, a public health educator, the third President of the Republic of Lithuania (1926) and a promoter and disseminator of medical science knowledge. One of his more significant works of the prewar period in Lithuania, as a part of Lithuanian bibliographic history, is a retrospective bibliographic index of medical literature titled *Medicinos ir higienos žinių populiarizacija lietuvių tarpe. Medicinos knygų, išėjusių lietuvių kalba, sąrašas* published in no. 5, 6/7, 8 of *Medicina* in 1922; later it was issued as a separate book. The publication provides a wide review of the Lithuanian

medical press from its beginnings in 1848 until 1921. His contribution to the publication and editing activities of medical press are also huge. Dr. Grinius was an editor and publisher of the *Lietuvos ūkininkas* supplement *Sveikata* (published in 1909, 1915, 1918 and 1920–1928), the editor of magazines *Kova su džiova* (1934–1940), *Pieno lašas* (1938) and *Sveika šeima* (1939–1940) as well as a member of Editorial Board of *Medicina* (1925–1940). Moreover, he wrote various educational articles on medicine, dedicated to hygiene, sanitation, struggle against infectious diseases and patient attendance as well as made a significant contribution to the creation of the basis for health care in the Republic of Lithuania (1918–1940).